

Mediatizált közösségek, identitásformáló narratívák és változó hagyományfogalom az információ korában

Bevezetés

Az információs technológiák (internet, mobiltelefon stb.) mindennapi használata révén a média logikája mindinkább behálózza életvilágunkat, hatással van a társadalom és a kultúra minden elemére, megváltoztatja az olyan társadalmi alrendszereket is, mint a gazdaság, politika, tudomány és az oktatás. A mindent átható mediaticizáció lényegét tekintve olyan metafolyamat, amely azzal, hogy átalakítja a szocializáció, társadalmi élet teljes feltételrendszerét, egyúttal új társadalmi formákat is teremt, és eddig ismeretlen árnyalatokkal gazdagítja a kommunikáció közösségformáló szerepéről alkotott képünket.

A közösségek mediaticizációja alatt így nem csupán a tömegkommunikációs tartalmak közösségi életre, értékrendre, konvenciókra, nyelvhasználati szokásokra gyakorolt hatását értjük, hanem azt a társadalmi processzust is, amely az új (közösségi) média használata során szerveződő virtuális és az adott helyen megvalósuló személyközi kapcsolatokra épülő, fizikai közösségek közötti kölcsönhatás megerősödésével eddig ismeretlen közösségi formák megszületéséhez vezet. A mediaticizáció eredményeként a virtuális és fizikai közösségek határai mindinkább elmosódnak, a hagyományos közösségi viszonyok alapjain új, hibrid (virtuális–fizikai) közösségek szerveződnek. A közösségek mediaticizációja lényegét tekintve

DOI: 10.61901/Kellek.2023.69.07

A szerző az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (Budapest) Filozófiai Intézetének tudományos főmunkatársa; a Pécsi Tudományegyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

Email: szecci.gabor@abtk.hu, szecci.gabor@pte.hu

tehát nem más, mint ezeknek az új kommunikációs technológiák használatához kötődő hibrid közösségi formáknak a kialakulása.

Tanulmányomban arra kívánok rávilágítani, hogy az elektronikusan mediatizált kommunikáció keretében közvetített személyes, közösségi, társadalmi és tömegkommunikációs narratívák összefonódása hogyan járul hozzá új közösség- és hagyományfogalom kialakulásához, és hogy ez az új közösség- és hagyományfogalom miként teszi minden eddiginél komplexebbé, de egyúttal tudatosabbá is a kommunikációs folyamatainkhoz köthető közösségi és társadalmi szerepeinket. Mint arra a továbbiakban rámutatok, az újmédia közegében átadott és befogadott narratívák kontextusában a sokasodó kommunikációs viszonyai révén behálózott individuum számára egy közösség már nem az adott helyen megvalósuló közvetlen személyközi kapcsolatok együtteseként jelenik meg, hanem a különböző kommunikációs technológiák alkalmazásával megszülető és egymással folyamatos kölcsönhatásban levő bizalmi relációk összességéként.

A közösségépítő narratívák mediatizációja

Az új kommunikációs technológiák használatával a különböző kommunikációs folyamatok eredményeként kialakuló virtuális és fizikai közösségek határai mindinkább elmosódnak egyetlen komplex bizalmi folyamattá oldva fel az individuum számára az őt befogadó közösségek együttesét. A közösséghez való tartozás érzését a közvetett és közvetlen kommunikációs viszonyok együttes élménye határozza meg, ami egy, a kommunikációs folyamatokat jellemző kettős, explicit-implicit narratívaszint sajátos működésével hozható összefüggésbe.

E kettős narratívaszint meghatározása előtt tegyük egyértelművé: az események, cselekvések, gondolatok és érzések individuális nézőponthoz kötődő, strukturált sorozataként funkcionáló narratívát nem egyszerűen a megértés feltételének tartjuk, de jelentésformáló, fogalomalkotó struktúrának is tekintjük. Fogalmaink narratív szerkezetekbe ágyazottan kapcsolódnak egymáshoz és válnak tudásunk alapegységeivé. A legelismertebb cselekvési tapasztalatainkat éppúgy narratívákba rendezzük, mint a legösszetettebb gondolati konstrukcióinkat. A megismerés folyamatában narratívákat alkotunk, közvetítünk magunkról és a világról, s narratívák segítségével értelmezzük a különböző kommunikációs helyzetekben betöltött szerepeinket is. A kommunikációs szituációkhoz kötődő személyes tapasztalatainkat történetekbe foglalva dolgozzuk fel és jelenítjük meg

kommunikációs aktusaink során. Történetekben kommunikálunk önmagunkról és egyéniségünk közösségi integrációjáról. A történetekben való gondolkodás képessége összekapcsol bennünket közösségünk más tagjaival, lehetővé teszi, hogy a közösség többi tagjának nézőpontját az énünkhöz való viszonyban értelmezzük. A történetek befogadásának és elbeszélésének képességét kialakítva egyúttal megtanuljuk azt is, hogyan kapcsoljuk össze egy eseménysor elejét és végét úgy, hogy ezzel kifejezzük egy adott társadalmi, erkölcsi vagy jogrendhez való tartozásunkat, kulturális kötődéseinket. Történetek strukturálják számunkra a múltat és a jövőt; narratívák segítségével válnak múltbeli tapasztalataink a jövőre vonatkozó terveink, elvárásaink pilléréivé. Történetekben rendeződnek el a helyes és helytelen cselekedetekkel, lényeges és lényegtelen dolgokkal kapcsolatos képzeteink. Azaz tapasztalatainkat narratívák segítségével értékeljük, rendszerezzük. Bizonyos tapasztalataink az azokat keretbe foglaló történetek révén válnak kiemelkedővé, fontossá, a különböző entitások és cselekvések értelmezésének és értékelésének kiindulópontjaivá. Narratívák szolgálnak a cselekvések morális értékelésének keretétül is. Mint Georges Lakoff és Sriniv Narayanan tanulmányában olvashatjuk, „narratívák teszik lehetővé számunkra, hogy értelmesen funkcionáljunk a világban, és központiak legyünk az öntudat számára”.¹

A narratíváknak ez az énkonstituáló és interszjektív funkciója tehát egy kettős, explicit–implicit narratívaszint létezésére vezethető vissza. Az explicit narratívák olyan látható és/vagy hallható történeti konstrukciók, amelyek egy közlési folyamatban öltönek konkrét szöveges formát. Az implicit narratívák az értelemalkotás specifikus, a kulturális és társadalmi viszonyrendszerébe ágyazott egyén személyes tapasztalataiból táplálkozó eseménystruktúrákat megjelenítő modelljei, amelyek tudat alatt, gondolati reflexió nélkül vezérlik az individuum viselkedését. Minden explicit, „elmesélt” történet a háttérben rejlő élettörténetek, implicit narratívák viszonyában nyer jelentést, és válik a viselkedés megértésének és előrejelezhetőségének alapjává. Más szóval, a kommunikatív aktus adója által közvetített jelentéstartalmak oly módon tehetők megragadhatóvá a vevő számára, hogy az adó explicit és implicit történetek metszéspontjában teszi egyértelművé a vevő számára az általa az adott szituációban megvalósított kommunikatív aktushoz vezető szándékokat, vágyakat, attitűdöket. E két narratívátípus együttes feldolgozásával válhat világossá, hogy az adott szituációban lehetséges, társadalmilag elfogadott és értelmezhető aktusok közül az adó milyen indíték alapján választott ki egyet üzenete közlésére, és hogy ennek az indítéknak a háttérben milyen

1 George Lakoff – Sriniv Narayanan: Toward a Computational Model of Narrative. In *Computational Models of Narrative: Papers from the AAAI Fall Symposium*, 2010, 24.

vágy, hit, attitűd rejlik. Eme indíték, illetve a háttérben rejlő vágy, hit, attitűd reprodukálása a feltétele annak, hogy a vevő az adó cselekvését és magát az adót racionálisnak tekintse az adott helyzetben, és ennek jegyében tulajdonítson a kommunikatív aktus által közvetített üzenetnek jelentést, valamint tartsa hasonló helyzetekben prognosztizálhatónak az adó aktusait, viselkedését. Az explicit narratíva verbális és nonverbális eszközök használatával világít rá az adott szituációban megjelenő konkrét probléma megoldásához választott cselekvés indítékára. Az adó ennek segítségével érzékelteti, hogy a konkrét szituációban általa ismert, társadalmilag elfogadott lehetséges cselekvések közül miért éppen az adott aktust tekintette leginkább megfelelőnek a szituációban észlelt probléma megoldására, és a problémamegoldással kapcsolatos üzenete közvetítésére. Az explicit narratíva mint gondolati séma tehát azt teszi a megjelenített eseménystruktúra révén érthetővé a kommunikatív aktus vevője számára, hogy az adó az adott helyzetben észlelt problémát követően milyen intenció jegyében döntött az általa megvalósított cselekvés mellett. Segítségével az adó azt „meséli” el a vevő számára, hogy az adott szituációban miért reagált a vevő által érzékelt, konkrét cselekvéssel az észlelt problémára. Ezzel egyidőben viszont az adó cselekvéseivel, viselkedésével közvetít egy implicit narratívát is, amelynek elsődleges rendeltetése, hogy feltárja az adó konkrét szituációban észlelt problémával, valamint magával a szituációval kapcsolatos általános attitűdjeit is. Ennek a verbális és nonverbális jelekkel egyaránt megjelenített narratívának a rendeltetése tehát, hogy az adó világossá tegye a vevő számára: általában véve hogyan viszonyul az adott szituációban észlelt problémához és a konkrét szituációhoz hasonló helyzetekhez. Ezek az implicit narratívák (például különböző stilisztikai eszközök, gesztusok, mimikai játékok, paranyelvi jelek révén) azt teszik megragadhatóvá a befogadó számára, hogy az adó rendszerint milyen cselekvésekkel, viselkedéssel reagál az aktuálshoz hasonló problémákra a konkrét szituációhoz hasonló helyzetekben. Az adó ezeknek az implicit narratíváknak használatával hívja segítségül az identitását formáló autobiografikus narratívákat kommunikációs indítékai világossá tételéhez. A kommunikációs üzenet megértésének feltétele, hogy az adó egyidőben ragadja meg a vevő által megjelenített explicit és implicit narratíva által kifejezett intenciókat, vágyakat, hiteket, attitűdöket. Azaz oly módon értse meg, hogy az adó az adott szituációban miért éppen az általa észlelt cselekvést választotta üzenete közvetítésére, hogy egyúttal megragadja a vevő konkrét szituációval és problémával kapcsolatos általános attitűdjeit is. Más szóval, az adó számára az az explicit történet, amely azt hivatott megvilágítani, hogy az adó az adott szituációban miért az adott aktust választotta üzenet közvetítésére az adó és vevő által is ismert lehetséges cselekvések közül, annak az implicit

történetnek a tükrében válik érhetővé, ami azt sugallja, hogy az adó a konkrét szituációhoz hasonló helyzetekben, az aktuális problémákhoz hasonló problémák megoldásakor általában hogyan cselekszik. Úgy tűnik tehát, hogy a kommunikációs narratívák ebben a kettős szerkezetben biztosítják az eredményes kommunikáció feltételeit a legegyszerűbb népi pszichológiai értelmezési folyamatoktól a legkomplexebb jelentéstartalmak megragadásáig. Segítségükkel válik érhetővé, hogy az egyes helyzetekben figyelembe vehető, társadalmilag elfogadott lehetséges aktusok közül miért éppen az aktuális cselekvést választotta az adó az általa észlelt probléma megoldására. Ennek kritériuma pedig, hogy az adó és a vevő az adott helyzetben az adott probléma kapcsán társadalmilag elfogadott lehetséges cselekvésekről hozzávetőlegesen ugyanazokkal az ismeretekkel rendelkezzen, és ennek a közös tudásnak a feltételezésével kódolja, illetve dekódolja a narratívákba ágyazott jelentéstartalmakat.

Egyet tudok tehát érteni azokkal a szerzőkkel, akik az implicit narrativizálást – a narratívák én- és identitáskonstituáló szerepét hangsúlyozva – a megértés egyik megkerülhetetlen pilléréként közelítik meg. Antony Amsterdam és Jerome Bruner a Roger Schank és Robert P. Abelson „forgatókönyv-elméletére” támaszkodva² például időbeli forgatókönyveknek nevezi az implicit narratívákat, amelyek olyan, az aktusainkat és elvárásainkat meghatározó, az adott kulturális és társadalmi normák mentén rendezett cselekvéssorokat jelenítenek meg, amelyek gyakran inkább hallgatólagosak, semmint egyértelműek, de jelen vannak minden szituációban.³ Az ilyen implicit narratívák gyakran jelentésszolgáltatóként működnek az olyan közösségek számára, amelyek osztoznak és hisznek bennük.⁴ Ez az implicit narrativizálás pedig, mint arra Marya Schechtman is rávilágít, egy olyan én-konstituáló és a kommunikációs megértést megalapozó tevékenység, amely sokkal inkább egy természetes és automatikus folyamatként, semmint

- 2 Lásd Roger Schank – Robert Abelson: *Scripts, Plans, Goals and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, 1977, DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203781036>; Antony Amsterdam – Jerome Bruner: *Minding the Law*. Harvard University Press, Cambridge, MA, 2000, DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674020207>.
- 3 A magukat „mérsékelt” narrativistáknak tartó szerzők elutasítják azt az „erős” narrativista álláspontnak tekintett felfogást, hogy a koherens én-tapasztalat mindig és mindenhol magában foglalja az ember életépítődjainak implicit elbeszélését, ami egyfajta forgatókönyvként irányítja cselekvéseinket. Ehelyett pusztán arról van szó felfogásukban, hogy a narratívák a cselekvési indítékok megértésének külső és belső párbeszédetek keretében formált eszközei, amelyek ilyen formán szerepet kapnak az én-megértésben és -formálásban is. Lásd Daniel Hutto: *Narrative Self-shaping: a Modest Proposal*. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 2016: (15)1, 21–41.
- 4 Lásd Andrea Deciu Ritivoi: *Explaining People: Narrative and the Study of Identity*. *Storyworlds*, 2009: (1)1, 25–41, DOI: 10.1353/stw.0.0000.

valamilyen „tudatos és aktív projektként valósul meg”.⁵ Többen úgy vélekednek, hogy a tudat alatt működtetett társadalmi viselkedésminták, magatartás- és életformák, vagy éppen a hagyományokhoz való viszonyt megjelenítő, ún. mesternarratívák is ilyen implicit narratívákként befolyásolják mindennapi elvárásainkat és döntéseinket.⁶ E koncepció szószólói azt hangsúlyozzák, hogy a narratívák kulturális hálói csak egyéni értelmezéseken keresztül léteznek, miközben az individuumok szubjektuma és identitása a kulturális narratív hálókhoz kapcsolódva konstituálódik.

E kettős, explicit–implicit narratívaszint hipotéziséből kiindulva a továbbiakban tehát arra kívánok rávilágítani, hogy az új technológiák segítségével egymással kommunikációs kapcsolatba lépő individuumok által elfogadott közösségi szabályok, konvenciók, viselkedési normák olyan implicit narratívákat feltételeznek, amelyek szükségszerűen feltöltenek a médiumok által közvetített tömegkommunikációs keretnarratívák elemeivel. Azaz az egymással ilyen módon kommunikációs viszonyba kerülő individuumok implicit narratíváit egyszerre határozzák meg a kommunikációs közösség által elfogadott szabályokat, normákat, konvenciókat reprezentáló metanarratívák, valamint a tömegkommunikáció tartalmi elemei által közvetített és a tömegmédiát fenntartó, működtető gazdasági, társadalmi, politikai csoportok értékrendjét megjelenítő keretnarratívák. Más szóval, az új közösségi formák tagjaiként egymással kommunikatív viszonyba kerülő individuumok adott kommunikációs szituációval kapcsolatos általános attitűdjeiket a lokális közösségi szabályokat reprezentáló metanarratívákra és a globális értékeket megjelenítő keretnarratívákra egyaránt utaló implicit narratívák segítségével teszik megragadhatóvá. A digitális technológiát alkalmazó individuumok egymásnak mesélt történetei így elkerülhetetlenül feltöltenek a tömegmédiával általános számukra mesélt történetek tartalmi és formai elemeivel. Explicit narratíváik témái gyakran megfelelnek a tömegmédiával napirenden tartott témáknak, míg a konkrét témákkal kapcsolatos általános attitűdjeiket megjelenítő, implicit narratíváikat egyre erőteljesebben befolyásolják a tömegmédiával értékrendjét reprezentáló keretnarratívák. Így az újmédia közegében közvetített személyes, közösségi, társadalmi narratíváik teljes mértékig összefonódnak a tömegkommunikációs történetekkel. Az általam javasolt megközelítésben ez jelenti a közösségi viszonyok mediatizációjának

5 Marya Schechtman: *Stories, Lives, and Basic Survival: A Refinement and Defense of the Narrative View*. In Daniel Hutto (szerk.): *Narrative and Understanding Persons*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 163, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627903.009>.

6 Lásd Hanna Meretoja: *Narrative and Human Existence: Ontology, Epistemology, and Ethics*. *New Literary History*, 2014: (45)1, 89–109, DOI: 10.1353/nlh.2014.0001.

első szintjét. A mediatisáció második szintjén pedig a virtuális közösségek tagjaként kommunikáló egyén valós, személyközi kapcsolatait is meghatározzák azok az implicit narratívák, amelyek a virtuális térben működtetett közösségi metanarratívákra és média keretnarratívákra épülnek. Ezen a szinten az újmédia használata során szerveződő virtuális és az adott helyen megvalósuló személyközi kapcsolatokra épülő, fizikai közösségek közötti kölcsönhatás megerősödésével eddig ismeretlen közösségi formák jönnek létre. A személyes történetekkel egybefonódó tömegkommunikációs narratívák közvetítésén és befogadásán alapuló mediatisáció eredményeként a virtuális és fizikai közösségek határai mindinkább elmosódnak; a hagyományos közösségi viszonyok pilléreire új, hibrid (virtuális–fizikai) közösségek szerveződnek. A közösségek mediatisációja lényegét tekintve tehát nem más, mint ezeknek a virtuális és valós közösségi metanarratívákhoz és a tömegmédia keretnarratíváihoz egyaránt kötődő, hibrid közösségi formáknak a kialakulása.

A közösségi viszonyok mediatisációjával az új kommunikációs technológiák által közvetített narratívák világában tájékozódó, kapcsolatot építő individuum számára az egyes társadalmi kontextusok határai szimbolikussá halványulnak. A különböző közösségekben betöltött szerepei egymásra kölcsönösen hatva befolyásolják énképét, egyéniségét, az egyes közösségi formákhoz való kötődését. Az elektronikusan kommunikáló, a tömegmédia explicit és implicit narratíváit gyakran személyes történetei elemeiként befogadó és közvetítő ember közösségről alkotott fogalma így számos fizikai és virtuális közösséglélemből táplálkozva, a különböző közösségi formák fogalmi megjelenítésének csomópontján születik meg. Az új kommunikációs technológiák és a hozzájuk kötődő sajátos nyelvi és képi eszközök használatával történeteket mesélő egyén könnyedén átléphet egyik közösségből a másikba, s ennek során újabb és újabb érzelmi kötődései alakulnak ki a meglévő közvetlen társadalmi kötelékei mellett. Az elektronikusan kommunikáló ember ily módon egy explicit és implicit médianarratívák által meghatározott kapcsolati háló elemévé válik, és ezzel számos, az énképét, egyéniségét determináló viszony, terv és vágy iránt köteleződik el. A közösség ezért a késő modern ember számára mindinkább egy, a közvetlen és közvetett emberi interakciókat egyaránt felölelő, médianarratívák által determinált jelképes folyamattá válik, ami végső soron a közösséghez való tartozást meghatározó normák, értékek, kockázatok állandó és tudatos mérlegelését jelenti a folyamatos információáramlás jegyében.⁷ Az ennek a közösségfogalomnak a jegyében

7 Lásd Gábor Szécsi: *Social and Linguistic Convergence in the Information Age. Canadian Journal of Communication*, 2013 (38):4, 639–648, DOI: <https://doi.org/10.22230/cjc.2013v38n4a2724>; Gábor Szécsi: *Self, Community, Narrative*

szerveződő online virtuális csoportok esetében éppúgy kimutathatók a valódi közösségiség ismérvei (közös cél, az azonosság és az összetartozás érzése, belső normák, szabályok stb.), mint a fizikai, offline közösségek esetében. Belső rituálékkal, önálló, sajátos kifejezőmódokkal rendelkeznek, amelyek meghatározzák a közösségi információáramlást. Azaz ezek az online vagy virtuális közösségek is osztoznak a társadalmi tőkében, miközben széles körű közösségi bekapcsolódási lehetőséget és kölcsönhatást kínálnak az internetezők számára a virtuális térben. Olyan nyitott és széleskörűen hozzáférhető társadalmi hálózatok, amelyek esetében a fizikai közösségekhez képest szélesebb skálán érvényesül a bizalom és a társadalmi tőke. Ennek eredményeként pedig, miként arra Howard Rheingold egy 2002-ben megjelent könyvében is felhívja a figyelmet, olyan hatékonysággal tudnak szélesebb skálájú érdekközösségeket aktivizálni, ahogy arra a térben és időben korlátozott fizikai közösségek soha sem lennének képesek.⁸ Hasonló megállapításra jut Thomas Lindlof és Milton Schatzer is, akik az internethasználat nyomán születő virtuális közösségeket olyan közösségekként határozzák meg, amelyeket hasonló érdeklődésű emberek tudatosan hoznak létre valamilyen konkrét téma jegyében.⁹ A közösségiség alapja ebben a megközelítésben is egy széles körű bizalmon alapuló, motivált és interaktív kommunikációs tevékenység, ami a virtuális csoportokat valódi közösségekké teszi.

Bár Rheingoldék virtuális közösségek alatt elsősorban az internetes online fórumokhoz köthető közösségi formákat értik, mára világossá vált, hogy a mobiltelefonálás, de az SMS és e-mail üzenetváltás során is születhetnek közösségekként működő csoportok. Az ilyen közösségek tagjai a közös érdeklődés mentén térbeli kötöttségektől függetlenül kerülnek kapcsolatba egymással, hogy – miként Craig J. Calhoun sugallja a virtuális közösségekről adott meghatározásában – bizonyos információkban, elképzelésekben, érzésekben, kívánságokban osztozzanak egymással.¹⁰ Ezek a közösségi viszonyok átszövik az internetező, mobiltelefonáló ember mindennapi kommunikációs kapcsolatait, aki ezáltal mindinkább a virtuális közösségek kölcsönhatása mentén szerveződő hálózati társadalom tagjaként gondolkodik és viselkedik. Az új közösségi formák nemhogy

in the Information Age. *Empedocles – European Journal for the Philosophy of Communication*, 2021 (12):2, 167–181, DOI: https://doi.org/10.1386/ejpc_00035_1.

- 8 Howard Rheingold: *Smart Mobs*. Perseus, Cambridge, 2002.
- 9 Thomas Lindlof – Milton Schatzer: Media Ethnography in Virtual Space: Strategies, Limits and Possibilities. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 1998 (48):2, 170–189, DOI: <https://doi.org/10.1080/08838159809364442>.
- 10 Craig J. Calhoun: Virtual Community. In C. J. Calhoun (szerk.): *Dictionary of the Social Sciences*. Oxford University Press, Oxford, 2002, DOI: 10.1093/acref/9780195123715.001.0001.

gyengítenék, de erősítik is a virtuális és fizikai kapcsolatai révén behálózott ember fizikai közösségeken belül kialakult érzelmi, társadalmi kötődéseit. Sőt a fizikailag egymástól elkülönülten élő emberek számára egyöntetűen elfogadott közösségi normákat, értékeket kínáló virtuális közösség bizonyos értelemben a kiterjedt társadalmi viszonyrendszert feltételező elsődleges kötelekek metaforájává is vált. Léte így mindinkább elhalványítja a társadalom (Gesellschaft) és közösség (Gemeinschaft) fogalma között húzódó határokat. Rendeltetése ebből adódóan, miként arra James E. Katz és Ronald E. Rice is felhívja a figyelmet, hogy lebontsa azokat a falakat, amelyeket a fizikai közösségek emeltek a kultúrák, nemek, etnikai csoportok vagy a földrajzi helyek, helyszínek között.¹¹ A virtuális közösségi viszonyok kialakításakor a közösség tagjai a meggyőződésüknek, attitűdjeiknek leginkább megfelelő módon képesek megjeleníteni identitásukat, vélekedéseiket, a közösséggel kapcsolatos elvárásaikat. Más szóval, amíg a fizikai közösségek a közösségek tagjai által egyöntetűen elfogadott társadalmi és fizikai (térbeli) határvonalak mentén szerveződnek, addig a virtuális, online közösségek a közösségek tagjai által általánosan elfogadott társadalmi gyakorlaton és a közös érdeklődési körön alapulnak.

A virtuális közösségek tehát éppúgy megfelelnek a közösségekkel kapcsolatos elvárásoknak, mint a fizikai közösségek, de virtuális jellegükből adódóan tagjaik fizikai jelenléte nélkül válnak valódi közösségekké. Az internetezők, mobiltelefonos használok meghatározott érdeklődési kör mentén szerveződő virtuális csoportjait közösségeknek tekintő elméletek tehát alapvetően változtatják meg a közösség és hely viszonyával kapcsolatos hagyományos felfogást. Az elmélet képviselői szerint ugyanis ma már a térbeli érintkezés, a fizikai jelenlét, a közös helyen megvalósuló személyközi kapcsolatok nélkül is szerveződhetnek valódi közösségek. Miként arra Barry Wellmann és Milena Gulia *Net Surfers don't Ride Alone* című írásukban rámutatnak, az információ korában a közösség meghatározásakor a térbeli alapokról a társadalmi hálózat kínálta alapokra helyeződik át a hangsúly.¹² Wellmann és Gulia szerint csak akkor érthetjük meg, hogy a virtuális csoportok miért tekinthetők közösségeknek, ha újraértelmezzük magának a közösségnek a fogalmát. Ennek során pedig akkor járunk el helyesen, ha a korábbi „idealizált” közösségértelmezésektől eltávolodva a közösséget mindenekelőtt individuumok társadalmi hálózataként, azaz

11 James E. Katz – Ronald E. Rice: *Social Consequences of Internet Use: Access, Involvement and Interaction*. MIT Press, Cambridge, 2002, <https://doi.org/10.7551/mitpress/6292.001.0001>.

12 Barry Wellmann – Milena Gulia: *Net Surfers don't Ride Alone: Virtual Community as Community*. In Barry Wellmann (szerk.): *Networks in the Global Village*. Westview Press, Boulder, CO, 1999, 331–367.

egyfajta személyes viszonyrendszerként fogjuk fel. Csak így tudjuk ugyanis megragadni a közösségi kötődések lényegét egy nem a fizikai közelségen alapuló csoportban. Egy olyan csoportban, amely tehát a fizikai közösségekhez hasonlóan maga is közösségként működik annak ellenére, hogy nem jellemzőek már rá azok a hagyományos kötelékek, amelyek a családi, rokonsági, szomszédsági viszonyokra és más primer csoportokra épülő közösségeket tartják össze. Ha viszont a közösséget individuumok térbeli korlátokat nem ismerő társadalmi hálózataként fogjuk fel, szükségtelen külön virtuális és fizikai közösségekről beszélnünk. Csak egyféle közösség létezik, amely éppúgy létrejöhet a virtuális médiaterben, mint az egymással fizikai kapcsolatba kerülő emberek alkotta primer csoportokon belül.

Wellmann és Gulia ebből a felismerésből kiindulva bírálja Rheingold virtuális közösségekkel kapcsolatos meghatározását is, ami a virtuális és fizikai közösségeket egymástól elkülönülő realitásokként kezeli. A közösségről alkotott fogalmunkat, vélik Wellmannék, ugyanis kizárólag ennek a két realitásnak az egyesítésével érthetjük meg. A társadalmi hálózat fogalma immár megkerülhetetlenné vált a kommunikáció közösségépítő szerepével kapcsolatos modellek megalkotásakor. Szemben a hagyományos társadalom–közösség modellek kínálta képpel, az információ korában a virtuális társadalmi hálózatokba való bekapcsolódás nem vonja maga után a valós közösségi viszonyok feladását. Sőt mi több, az internetezés, mobiltelefonálás teremtette kommunikációs kapcsolatok kiegészíthetők és ki is terjeszthetők a hagyományosnak tekintett, fizikai közösségek viszonyrendszereit. Anita Blanchard és Tom Horan szerint a társadalmi tőke növekedését vonja maga után, amikor az elektronikus technológiák használatával mind nagyobb számban megjelenő virtuális közösségek kiszélesítik a fizikai közösségek határait.¹³ Vagyis az információk gyors és széles körű cseréjére épülő, közös érdeklődési körön alapuló virtuális közösségek megjelenése a társadalmi tőke növekedését vonja maga után a velük kapcsolatba kerülő fizikai közösségekben is.

Márpedig ha az új kommunikációs technológiák használata a társadalmi viszonyokat kiterjesztő és megerősítő virtuális közösségek révén a társadalmi tőke növekedéséhez vezet, akkor a hozzájuk köthető új közösségi formákra is érvényeseknek kell lenniük a társadalmi tőke egyes típusainak. S valóban, napjainkban egyre több látványos és kevésbé látványos példát találunk a virtuális közösségekben rejlő cselekvési erőforrásokra. A napi híradások például mind több olyan nemzeti és nemzetközi mozgalomról tudósítanak, melyek kiindulópontját az internetes közösségi

13 Anita Blanchard – Tom Horan: *Virtual Community and Social Capital*. In G. D. Garson (szerk.): *Social Dimensions of Information Technologies*. Idea Group, Hershey, 2000, 6–22, DOI: 10.4018/978-1-878289-86-5.ch001.

kommunikáció jelenti. Ma már politikai, kulturális, vallási események sora kötődik az egymással online információcsere révén kapcsolatba kerülő emberek virtuális csoportjaihoz. Kampányaik megtervezésekor a pártok, kulturális és vallási csoportok pedig manapság megkerülhetetlen tényezőként veszik figyelembe az internetes csoportokra jellemző jelentős társadalmi tőkét, a virtuális közösségekben rejlő cselekvési erőforrásokat.

Katz és Rice már idézett munkájukban nem véletlenül jutnak arra a megállapításra, hogy a rendszeres internethasználók sokkal nagyobb valószínűséggel kapcsolódnak be a politikai folyamatokba, különböző közösségi szerveződésekbe, mint azok, akik ritkán vagy egyáltalán nem kommunikálnak az interneten.¹⁴ Hasonló következtetésre jutnak 2010-ben megjelent *Internet and Community* című tanulmányukban Haythornthwaite és Kendall is, akik a virtuális közösségek által megerősített fizikai közösségeket tekintik a legjobb közösségi formáknak, hangsúlyozva, hogy az információ korában az online kommunikációs viszonyok nem csupán pozitív hatást gyakorolnak a fizikai, helyalapú közösségekre, de az online kommunikáció és az offline világ csak egymással kölcsönhatásban válhatnak közösségépítő tényezővé.¹⁵ És ezen az állásponton van Amitai Etzioni is, aki *The Monochrome Society* című, nagy hatású munkájában azt hangsúlyozza, hogy bár az elektronikusan mediatisztált kommunikáció jelentős mértékben kiszélesíti azok körét, akikkel folyamatos kommunikációs kapcsolatba kerülhetünk, egyúttal meg is erősíti és újra is építi a hagyományos közösségi formákat.¹⁶

Ha tehát a virtuális közösségek esetében is felfedezhetők a közösségeket jellemző cselekvési erőforrások, akkor túl azon, hogy szükségtelen féltünk a hagyományos, fizikai közösségeket az elektronikusan mediatisztált kommunikációtól, egyre kevésbé indokolt a virtuális és fizikai közösségekről mint egymástól lényegileg különböző szerveződésekről beszélnünk. Az információs technológiák használatához kötődő hálózottság révén az individuumok számára ezeknek a közösségeknek a határai egyre kevésbé érzékelhetők. Az egymással a közvetített kommunikáció különböző technológiái révén kapcsolatba kerülő emberek önértelmezésének és közösségi szerepeinek végső viszonyítási keretévé a napi információcsere révén kialakuló hálózati társadalom válik. Az elektronikusan kommunikáló ember fizikai, konkrét helyhez kötött, közvetlen emberi viszonyait,

14 Katz–Rice: i. m.

15 Caroline Haythornthwaite – Lori Kendall: *Internet and Community*. *American Behavioral Scientist*, 2010 (54):8, 1083–1094, DOI: <https://doi.org/10.1177/0002764209356242>.

16 Amitai Etzioni: *The Monochrome Society*. Princeton University Press, Princeton, NJ, 2001, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv19fvxxk>.

offline társadalmi helyét és kapcsolatait mindinkább egy információközpontú társadalmi hálózat részeként itéli meg. Ez a társadalmi hálózat így módon válhat egyetlen nagy, a globális és lokális kötődéseket egyaránt megjelenítő, mediatizált közösséggé, amelynek szervezőelve a hatékony információcsere szabályainak egyöntetű elfogadása és alkalmazása.

Az elektronikusan mediatizált kommunikáció, mindenekelőtt az internethasználat eredményeként megszülető virtuális–fizikai (online–offline) hibrid közösségek a társadalmi tőke valamennyi típusával rendelkező valós közösségi formák. S mint ilyenek, nyilvánvalóan hozzájárulnak a folyamatként megélt társadalmi hálózat működéséhez és megerősödéséhez. Az új társadalmi viszonyrendszer keretein belül a virtuális közösségek valós közösségekké válnak, a valós közösségi viszonyok ugyanakkor virtualizálódnak. Mediatizálódnak a közösségi formák és velük együtt a közösségről alkotott fogalmunk is, ami viszont egy minden eddiginél erősebb közösségiség kialakulásával jár együtt az elektronikusan kommunikáló emberek körében. Más szóval, a mediatizált vagy hibrid közösségek olyan erős közösségi kötelékeket feltételező, valós közösségi formák, amelyek egyetlen dinamikus, állandóan változó társadalmi hálózat keretében egyesítik a korábban virtuális és fizikai közösségekként működő csoportokat.

Az egyéni szabadság érzése által felerősített közösségi kötődések teszik tehát a mediatizált, hibrid közösségeket olyan ideális közösségi formákká, amelyek az Etzioni, Rheingold, Katz, Rice, Haythornthwaite vagy Kendall által sugallt módon teremtik meg a virtuális és fizikai közösségek szintézisét. Ezért akkor járunk el helyesen, ha az információ korában a társadalmi interakciókat és a társadalmi kötődést a közösségi viszonyait szabadon szövögető egyének társadalmi együttműködéseként és az elektronikus diskusziót folytató csoportokon belüli, sajátos érzelmi támogatásként fogjuk fel. Ez felel meg ugyanis leginkább az elektronikusan kommunikáló, a virtuális és fizikai közösségek határait egyre kevésbé észlelő ember mindennapi tapasztalatainak, életvezetésének. Erre a megállapításra jutnak Katz és munkatársai is a közvetített kommunikáció és a közösségfogalom kapcsolatáról írt munkájukban, azt hangsúlyozva, hogy a szóban forgó szintézist napjainkban leginkább a mobilkommunikáció testesíti meg.¹⁷

A mediatizált közösségek korában tehát a hatékony és gyors információáramlás, közös érdeklődés, nyitottság és bizalom alapuló közösségválasztás lehetőségének egyöntetű elfogadása válik közösségformáló

17 James E. Katz – Ronald E. Rice – Sophia Acord – Kiku Dasgupta – Kalpana David: Personal Mediated Communication and the Concept of Community in Theory and Practice. In Pamela J. Kalbfleisch (szerk.): *Communication and Community, Communication Yearbook* 28. Erlbaum, Mahwah, NJ, 2004, 315–371, DOI: <https://doi.org/10.1080/23808985.2004.11679039>.

tényezővé. A mediatizált, hibrid közösségek a közvetített kommunikáció régi és új eszközeit használó emberek egyfajta bizalmi folyamatként megélt társadalmi hálózataiként működnek. Az internetező, mobiltelefonáló ember a virtuális és fizikai kommunikációs szituációk és az ezekből táplálkozó közösségek határait újra és újra átlépve teszi a kommunikációs folyamatok által közvetítetté egyúttal saját közösségi viszonyait is. Ezek a közösségi viszonyok nem egy egymástól élesen elkülönülő virtuális és fizikai szférába tagolódva rendeződnek el, hanem egy, a virtuális és fizikai kapcsolatokat egyaránt felölelő társadalmi hálózat részeként formálják a közösségek tagjainak identitását. Az önmagát a különböző, egymásra ható közösségi szerepei által megérteni akaró egyén számára már ez a közösségeként funkcionáló társadalmi hálózat jelenti az önértelmezés keretét. Mások vele és kommunikációs szerepeivel kapcsolatos reakcióit már ebben a virtuális–fizikai, hibrid értelmezési keretben dolgozza fel és teszi énképe elemévé. Közösségi szerepeinek megítélése már ebben a viszonyrendszerben történik, csoporthoz való tartozásának élménye ebben a kapcsolati hálózatban válik cselekvési erőforrássá.

Ez a jelenség viszont már egy mélyebb gyökerekből táplálkozó problémára világít rá. Arra jelesül, hogy a digitális kommunikáció által generált közösségi viszonyok hibrid jellege a közösségek tagjainak sajátos, a konvenciókhoz, hagyományhoz való viszonyt is meghatározó énképéből, identitásából fakad. A média által közvetített narratívák ugyanis a rendszeres médiafogyasztók éntermelő narratíváinak rendszerébe ágyazódva járulnak hozzá egy különleges, kapcsolati én és egy erre épülő képlékeny identitás kialakulásához. Egy olyan kapcsolati létezés alapjai teremődnek meg az újmédia terében, amelynek szerves részét képezik az individuumok által interiorizált mediatörténetek. E folyamat lényegi mozzanataival kívánok a továbbiakban foglalkozni.

Identitásformáló narratívák és változó hagyományfogalom az új médiaterében

Mint arra a fentiekben is próbáltam rávilágítani, a mediatizált közösségek korában a hatékony és gyors információáramlás, közös érdeklődés, nyitottság és bizalmon alapuló közösségválasztás lehetőségének egyöntetű elfogadása válik közösségformáló tényezővé. A mediatizált, hibrid közösségek a közvetített kommunikáció régi és új eszközeit használó emberek egyfajta bizalmi folyamatként megélt társadalmi hálózatát képezik.

Az internetező, mobiltelefonáló ember a virtuális és fizikai kommunikációs szituációk és az ezekből táplálkozó közösségek határait újra és újra átlépve teszi a kommunikációs folyamatok által közvetítetté egyúttal saját közösségi viszonyait is. Ezek a közösségi viszonyok nem egy egymástól élesen elkülönülő virtuális és fizikai szférába tagolódva rendeződnek el, hanem egy, a virtuális és fizikai kapcsolatokat egyaránt felölelő társadalmi hálózat részeként formálják a közösségek tagjainak identitását. Az önmagát a különböző, egymásra ható közösségi szerepei által megérteni akaró egyén számára már ez a közösségként működő társadalmi hálózat jelenti az önértelmezés keretét. Mások vele és kommunikációs szerepeivel kapcsolatos, különböző narratívák formájában megjelenített reakcióit már ebben a virtuális–fizikai, hibrid értelmezési keretben dolgozza fel és teszi énképe elemévé. Közösségi szerepeinek megítélése a vele kapcsolatos narratíváknak ebben az összetett viszonyrendszerében történik; csoporthoz való tartozásának élménye ebben a kapcsolati hálózatban válik cselekvési erőforrássá.

Látnunk kell ugyanakkor, hogy az új kommunikációs technológiákat különböző szintű narratívák befogadására és továbbítására használó ember identitásformáló történetei között egyre fontosabb szerepet töltenek be a televízió megjelenése és elterjedése óta a társadalom „intézményesített mesemondójának” tekintett tömegmédiá narratívái.¹⁸ A tömegkommunikáció új csatornáinak megjelenése, az internet, a különböző közösségi oldalak által kínált új kommunikációs felületek mind népszerűbbé válása ugyanakkor a képek, hanganyagok, írott szövegek által közvetített médianarratívák soha nem látott offenzíváját eredményezi a felhasználók mindennapi életvilágában. Az új eszközöket használó emberek gondolkodásmódja, nyelvi világa teljes mértékig ráhangolódik a növekvő számú adat, információ hatékony befogadásának és továbbításának igényére. A mentális világukban, fogalmi apparátusukban, nyelvük struktúrájában bekövetkező változások képessé tehetik őket arra, hogy a megnövekedett számú napi információhalmazból kiválogassák, tudásuk részévé tegyék és kommunikálják a számunkra legfontosabbakat. Ennek következményeként egyre nagyobb szerepet kap mindennapi megismerési folyamatokban azoknak a médiumoknak a kiválasztása, amelyek a gondolkodásuknak, értékrendjüknek leginkább megfelelő narratívák keretében közvetítik feléjük a szóban forgó információkat. Azaz mindinkább azokat a médiumokat keresik, amelyek keretnarratívái összehangolhatók saját, korai élettapasztalataikból táplálkozó, autobiografikus narratíváikkal, a

18 Lásd Georges Gerbner – Larry Gross: Living with Television: the Violence Profile. *Journal of Communication*, 1976 (26):2, 173–199, DOI: 10.1111/j.1460-2466.1976.tb01397.x.

viselkedésüket meghatározó közösségi, társadalmi metanarratívákkal, véleményükkel, értékrendjükkel. Az újmédia korában az információáramlás sebességének és a feldolgozandó információk számának ugrásszerű növekedésével ez a szelektív befogadási folyamat egyre meghatározóbbá válik a médiával folytatott kommunikáció gyakorlatában. Az újmédia használatához kötődő információ- és ingeráradatban a befogadók figyelem mindinkább fragmentálódik, az aktív figyelem időtartama csökken. Általában koncentrálatlanul, gyorsan és kis dózisokban, különösebb érdeklődés nélkül fogadják be a tényeket és adatokat, ugyanakkor kritikusak is velük szemben.

Az új kommunikációs technológiákat használó ember a tömegmédiával folytatott kommunikáció eredményeként saját történeteinek, a közösségi metanarratíváknak és a média narratíváinak metszéspontján, egy „folyamatos párbeszéd” keretében erősíti meg azonosságtudatát.¹⁹ Azaz identitástudata szempontjából is fontos, hogy minél több, értékrendjét, felfogását, véleményét megerősítő információt kapjon a partnernek tekintett médiától a gyorsuló változások és radikálisan növekvő számú információk világában. Nem véletlenül jut több médiakutató is arra a megállapításra, hogy a digitális kultúra embere úgy kezeli a televíziót vagy az újmédiát, mintha az egy társadalmi szereppel bíró kommunikációs partner, valós személy lenne, akivel folyamatos interperszonális kommunikációt folytathat valamilyen valós helyen énképe, identitása megerősítése céljából.²⁰ Mindez egyúttal egy, a média által kultivált és annak keretnarratíváiban sugallt értékrend elfogadásából fakadó közösségi tudat megerősödését is szolgálja a hálózott individuumok körében.

A médianarratívák én- és közösségfogalomra gyakorolt hatása talán leginkább az újmédia használatához köthető és ezáltal a digitális kultúra emberének mindennapi döntéseit meghatározó értékkonfliktusok kezelésében mutatkozik meg. Ezért is sürgeti mind több, a kérdéskörrel foglalkozó szerző egy olyan általános elmélet kidolgozását, amely az új közösségi formák kialakulását kísérő értékkonfliktusokkal és értékpreferenciákkal foglalkozik. Shalom Schwartz például arra a következtetésre jut, hogy az információ korában a specifikus értékek (pl. hatalom vs. univerzalizmus, hagyomány vs. hedonizmus), illetve az én-transzcendens és az énhangsúlyozó értékek közötti univerzális

19 Lásd Daniel Dayan – Elihu Katz: *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Harvard University Press, Cambridge, 1992, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv1smjvm9>.

20 Byron Reeves – Clifford Nass: *The Media Equation: How People Treat Computers, Television, and New Media Like Real People and Places*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

konfliktus kialakulásának vagyunk tanúi.²¹ Ezek a konfliktusok számos olyan, az új technológiát használó ember énképét befolyásoló dinamikus társadalmi folyamat alapjául szolgálnak napjainkban, amelyek a hálózott individuum hagyományról alkotott fogalmának megváltozására, az egyéni viselkedésminták és a társadalmi konvenciók viszonyának radikális átalakulására utalnak. Erre hívja fel a figyelmet Nyíri Kristóf is az „elsődleges” és „másodlagos” hagyomány fogalmának bevezetésével.

Miként arra Nyíri *A hagyomány filozófiája* című kötetében rámutat, a napjainkban is érzékelhető és kultúrtörténeti relevanciával bíró kommunikációtechnológiai fordulatok alapvetően változtatják meg az ember és a hagyomány kapcsolatát, a hagyomány szerepét és fogalmi megjelenítését is.²² Nyíri Wittgenstein „tradicionalizmusát” vizsgálva jut arra a következtetésre, hogy: „noha a hagyományozás és hagyománykövetés a modern társadalomban is szerepet játszik, ez a szerep merőben különbözik attól, amelyet a premodern társadalmakban kellett betöltenie”.²³ A hagyomány, véli Nyíri, a szóbeliség viszonyai között a megjegyezhetőség és érthetőség szempontjai által meghatározott információátadás megkérdőjelezhetetlen, intézményesült formájává vált, s ezáltal elsődleges funkcióhoz jutott a közösségileg fontos ismeretek és tudás megőrzése terén. Ezért nevezi a szóbeliség mint domináns kommunikációs technológia keretei között fennálló hagyományokat „elsődlegesnek”. Az írásbeliség teremtette új kommunikációs környezetben azonban a ritualizált, ezért mindennemű gondolati reflexió nélkül zajló hagyományozásnak éppen ez az elsődleges szerepe gyengült meg, majd tűnt el teljes egészében. Az elsődleges hagyományok mindinkább átadták helyüket az írásbeliség keretei között kifejlődő, de már kritikai reflexió tárgyává tehető, felülvizsgálható, esetleg megváltoztatható úgynevezett „peremhagyományoknak”. A hagyományoknak ugyanis az írásbeliség nyelvi és noétikai galaxisában is megvannak a maguk funkciói például a tanulási folyamatokban, de szerepük korántsem olyan meghatározó, mint az alapvetően szóbeli ismeretátadásra berendezkedett kultúrák körében. Az elektronikus kommunikáció korában azonban, mutat rá Nyíri, a reflektálatlan ismeretátadás és -átvétel új struktúrái alakulnak ki. Ezeket nevezi Nyíri „másodlagos” hagyományoknak. A rádió, televízió, internet, illetve mobiltelefon használatára épülő új kommunikációs kultúrát szóbeliség és írásbeliség grammatikai, jelentéstani világának

21 Salom H. Schwartz: An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2012 (2):1. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>.

22 Nyíri Kristóf: *A hagyomány filozófiája*. Lukács Archívum – T-Twins, Budapest, 1994.

23 Uo. 7.

közeledése, s ezáltal egy új, képi nyelv kialakulása jellemzi. Ez az újonnan szerveződő nyelvi kultúra ugyan jelentős mértékben megkönnyíti a nagy mennyiségben és gyorsasággal áramló információk feldolgozását, ám egyúttal a kommunikációs üzenet mérlegelő, reflektáló megfogalmazása ellenében is hat, mintegy felélesztve a ritualizált ismeretátadás bizonyos formáit. Ebben az elektronikus kommunikációs technológiák térnyerésével együtt járó folyamatban Nyíri már idézett könyvében még elsősorban az ismeretekhez ilyen módon hozzájutó ember világképének töredezettségéhez, a tudás egységes, koherens világának megszűnéséhez vezető veszélyforrást lát. A multimédiás kommunikációról újabban publikált írásaiban azonban már arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyes kommunikációs technológiák elektronikus kommunikációt jellemző konvergenciája hatékonyabbá, gyorsabbá teheti az információközvetítést, hozzájárulva ezáltal a társadalmi, közösségi kohézió magasabb szintjének kialakulásához és fenntartásához. Mint az MMS képfilozófiájáról írt tanulmányában fogalmaz: „[a] multimédiális üzenetküldés, a beszéd, szöveg és kép egyidejű-komplementer transzmissziója számomra nem egyszerűen társadalmi tevékenységnek tűnik, hanem olyan tevékenységnek, amely éppen azokat a kapcsolatokat tartja elevenen, amelyekből a valódi közösségek felépülnek”.²⁴

A változó közösség- és hagyományfogalom jegyében felerősödő értékkonfliktusok feloldására tehát az individuumnak olyan én- és identitásformáló narratívákra van szüksége, amelyek biztos kiindulópontokat jelenthetnek a növekvő számú információ feldolgozásához és meghatározott értékrend mentén történő szelektálásához. Olyan narratívákra, amelyek könnyen megjegyezhető és továbbadható ismeretté szervezik a megszerzett információkat, és amelyek jól használható értelmezési támpontokat kínálnak az egyre komplexebbé váló társadalmi, kulturális folyamatok megértéséhez. Ilyen történeteket kínál számára az új kommunikációs technológiák közegeiben egyre több csatornán elérhetővé vált tömegmédiá, amelynek elsődleges célja az őt fenntartó társadalmi, gazdasági és politikai erők által preferált fogyasztói magatartásformák és kultúra fenntartása. Éppen ezért ezek a történetek már egy tágabb narratívakeretben jelennek meg a médiakommunikáció gyakorlatában. Mint arra a fentiekben is utaltam, a tömegmédiá által kommunikált valamennyi történet olyan keretnarratíva része, amelyet a média önmagáról, saját értékrendjéről, a működését meghatározó morális, kulturális, politikai stb. irányelvekről „mesél” folyamatosan a célcsoportoknak. A befogadók e

24 Kristóf Nyíri: Pictorial Meaning and Mobile Communication. In Kristóf Nyíri (szerk.): *Mobile Communication: Essays on Cognition and Community*. Passagen Verlag, Vienna, 2003, 157–184.

keretnarratívák alapján választják ki az értékrendjükhöz leginkább közel álló és ezért hitelesnek tekintett médiumot az egyre növekvő kínálatból. Az újmédia által közvetített tömegkommunikációs történetek ezekkel az implicit narratívaként működő keretnarratívákkal együtt jutnak el a célcsoportokhoz, és erősítik meg bennük a tömegmédia értékrendje iránti nyitottságot. Amíg a média által napirenden tartott történetek a médiakonvergencia eredményeként az újmédia kínálta kommunikációs felületeken egymással kapcsolatot tartó, hálózott individuumok explicit narratíváit befolyásolják, a tömegmédia értékrendjét rejtett formában közvetítő keretnarratívák a médiahasználók implicit narratíváira gyakorolnak folyamatos hatást. A hírek és álhírek például nem csupán igaz vagy hamis információk összességét jelentik, hanem olyan elemi narratívák, amelyek a média önmagáról szóló kerettörténeteit is megjelenítik a célközönség által felismerhető és feldolgozható formában. A hírek által megjelenített információk ugyanis akkor rögzülnek tartósan a befogadók tudatában, és gyakorolnak hatást véleményükre, érzelmeikre, attitűdjeikre, ha olyan történetekbe ágyazódnak, amelyek megerősítik értékrendjüket, véleményüket és a hasonló értékrendet, véleményt osztó emberek közösségéhez való tartozásukat. A napi hírfogyasztás így egyfajta rituálévá válik, aminek lényege, hogy a hírfogyasztók nap mint nap megerősítik az értékrendjükhöz leginkább közel álló és ezért a napi kommunikációban partnernek tekintett médiával kialakított együttműködésüket.

A hírek által közvetített explicit és implicit narratívák ezt a közös értékrend elfogadásából fakadó közösségi tudatot hivatottak megszilárdítani. Az információk befogadását segítő explicit narratívák közvetlenül, egy konkrét problémához kötve jelenítik meg a tömegkommunikációs tartalmakat. Az implicit vagy keretnarratívák pedig az adott média működését meghatározó általános értékrendet hivatottak megjeleníteni. Erre a napi rituáléra, a narratívák közlésének folyamatosságára szüksége van a digitális kultúra emberének, hiszen ezek az énképét is megszilárdító történetek fontos értelmezési támpontokat kínálnak számára a felgyorsuló híráramlásban. Ezek hiányában zavarttá, bizonytalanná válik, és megállíthatatlanul sodródik a fragmentálódás, elmagányosodás irányába. A tömegmédia pedig emiatt, és a médiapiacon tapasztalható növekvő versenyt észlelve folyamatos történetmesélésre kényszerül, amihez a hírek, illetve azok hiányában az álhírek jelentik számára a legkézenfekvőbb eszközöket. A hírek mint narratív struktúrák tehát maguk is részei egy komplex narratívának, a média önmagáról mesélt történetének, és így egyidőben két, egy explicit és egy implicit narratívát jelenítenek meg a befogadó számára. A két narratíva együttesen világítja meg a hír közlésének hátterében rejlő kommunikációs szándékot. A hírt e megértett szándék jegyében fogadják be a kommunikatív aktusok

vevői. Azaz megértik, mit akart elérni, közölni velük a kommunikátor. Ennek a szándéknak a felismerése a feltétele annak, hogy a szelektív befogadás folyamatában elfogadják vagy elutasítsák a hír által megjelenített narratívákat.

Az újmédia expanziója és az új technológiát használó ember mindennapi életvilágának folyamatos mediatizációja jelentős változásokat von maga után az információk feldolgozása és közvetítése terén. A digitális kultúrában hálózati kapcsolatait építő individuuum gondolkodásmódja, nyelvi világa teljes mértékig ráhangolódik az egyre növekvő számú adat, információ hatékony befogadásának és továbbításának igényére. A mentális világában, fogalmi apparátusában, nyelvhasználatában bekövetkező változások képessé tehetik arra, hogy a megnövekedett számú napi információhalmazból kiválogassa, tudása részévé tegye és kommunikálja a számára leginkább fontosakat. Ennek a folyamatnak a következménye az is, hogy egyre tudatosabban választja ki azokat a hírforrásokat, illetve médiumokat, amelyek a gondolkodásmódjának, értékrendjének leginkább megfelelő narratívák keretében közvetítik felé a szóban forgó információkat. Azaz mindinkább azokat a médiumokat keresi, amelyek keretnarratívái összehangolhatók személyes és közösségi narratíváival, véleményével, értékrendjével.

A fentiekben arra kívántam rávilágítani, hogy az új kommunikációs technológiák korában a közösségi viszonyok és az identitásformáló narratívák mediatizációjának, valamint a hagyományfogalom ezzel összefüggő megváltozásának hátterében egy kettős narratívaszint egyidejű hatása figyelhető meg: az explicit narratívák a média által közvetített, konkrét problémákra irányuló történeteket jelentik meg többnyire a tömegmédia által napirenden tartott témák mentén, míg a média segítségével kommunikáló emberek konkrét témákkal kapcsolatos általános attitűdjeit megjelenítő implicit narratívák egyre inkább összefonódnak a tömegmédia saját értékrendjéről megjelenítő keretnarratíváival, amelyek azon túl, hogy értelmezési keretet kínálnak a konkrét problémákkal kapcsolatos történetekhez, egyúttal részévé válnak a mediatizáció alapját jelentő befolyásolási mechanizmusnak is. Ezzel mindenekelőtt azt próbáltam tanulmányomban érzékelhetővé tenni, hogy az én- és identitásteremtő tudati konstrukcióknak tekintett narratívákról alkotott modellek hogyan lehetnek segítségünkre abban, hogy új megvilágításba helyezzük az individuuum, közösség és hagyomány viszonyát érintő társadalomfilozófiai kérdéseket és válaszokat. Más szóval, egy olyan, a kérdéskörrel kapcsolatos megközelítési módokat érintő szintéziskísélet lehetőségeit kutattam, amely révén többé-kevésbé világos képet kaphatunk a történetekre épülő kommunikáció embert, közösséget, társadalmat és tradíciót formáló erejéről.

